

УДК 392:502.175(477)(043.3)

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2026-1-17>**Шевель Анжеліка Олександрівна**

кандидат філософських наук,
доцент кафедри правосуддя та філософії
Сумського національного аграрного університету
вул. Герасима Кондратьєва, 160, Суми, Україна
orcid.org/0000-0002-7129-1859

ОСВІТА В ЧАСИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: МІЖ СОФІЄЮ ТА СОФІСТИКОВАНІСТЮ

Актуальність проблеми. Стаття присвячена аналізу трансформації сучасної освіти в умовах стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту, що зумовлює актуальність дослідження. Упровадження інтелектуальних систем змінює не лише інструменти навчання, а й саму сутність освітнього процесу, актуалізуючи проблему співвідношення між глибинним розумінням знання та його інструментальним використанням. У цьому контексті особливої значущості набуває філософське осмислення понять софії як мудрості та софістикованості як технічної ефективності.

Метою статті є дослідження впливу штучного інтелекту на освіту крізь призму взаємодії софії та софістикованості, а також обґрунтування необхідності їх поєднання у сучасній освітній парадигмі.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та філософські методи, зокрема аналіз і синтез наукових джерел, порівняльний метод, системний та аксіологічний підходи.

Результати дослідження. У результаті дослідження встановлено, що штучний інтелект значно підсилює софістикований вимір освіти, забезпечуючи ефективність, доступність та персоналізацію навчання. Водночас це супроводжується ризиком поверхневого засвоєння знань, зниження рівня критичного мислення та редукації освіти до набору функціональних навичок. Доведено, що філософія відіграє ключову роль у збереженні гуманістичного змісту освіти, формуванні етичних орієнтирів та розвитку рефлексивного мислення.

Разом із тим зафіксовано низку ризиків, пов'язаних із надмірною орієнтацією на технологічну ефективність. До них належать поверхневе засвоєння знань, зниження рівня критичного мислення та поступова втрата навичок самостійного аналізу. Встановлено, що використання генеративних систем ШІ ускладнює питання авторства та академічної доброчесності.

Дослідження показало, що роль викладача в умовах цифровізації зазнає суттєвих змін: він трансформується з джерела знань у наставника, модератора та організатора навчального процесу. При цьому доведено, що ШІ не здатен повністю замінити викладача через відсутність емоційного інтелекту, емпатії та здатності до глибокої міжособистісної взаємодії.

Також встановлено, що філософія відіграє ключову роль у збереженні гуманістичного виміру освіти, забезпечуючи осмислення етичних, ціннісних і антропологічних аспектів використання ШІ.

Обґрунтовано, що освіта майбутнього має інтегрувати софію та софістикованість, поєднуючи технологічну компетентність із глибинним розумінням і ціннісною відповідальністю. Зроблено висновок, що штучний інтелект не замінює людину в освітньому процесі, а трансформує її роль, підсилюючи значення викладача як наставника та провідника у складному інформаційному середовищі.

Ключові слова: штучний інтелект, освіта, софія, софістикованість, філософія освіти, цифровізація, критичне мислення, академічна доброчесність, викладач.

Вступ. Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) є одним із визначальних чинників трансформації сучасної освіти. Інтелектуальні системи дедалі активніше інтегруються в освітній процес – від автоматизованого оцінювання до генерації текстів, перекладів і аналітичних матеріалів. У зв'язку з цим змінюється не лише інструментарій освіти, а й її антропологічні та аксіологічні засади.

Сучасний освітній простір формується в умовах напруження між двома принципово різними орієнтирами – софією та софістикованістю. Софія традиційно розуміється як мудрість, що передбачає глибинне розуміння, цілісне бачення світу, моральну відповідальність і здатність до рефлексії. Натомість софістикованість означає високий рівень технічної вправності, раціональної ефективності та інструментального використання знань.

Мета дослідження – аналіз впливу штучного інтелекту на освіту крізь призму взаємодії софії та софістикованості, а також обґрунтування необхідності їх поєднання у сучасній освітній парадигмі.

Для досягнення поставленої мети визначено **такі завдання:**

- проаналізувати сучасні підходи до впровадження штучного інтелекту в освітній процес;
- розкрити сутність понять «софія» та «софістикованість» у контексті освіти;
- дослідити вплив ШІ на зміну змісту, структури та функцій освіти;
- визначити основні переваги та ризики використання ШІ в освітньому середовищі;
- охарактеризувати трансформацію ролі викладача в умовах цифровізації;
- проаналізувати проблему академічної доброчесності у зв'язку з поширенням генеративних систем ШІ;
- обґрунтувати значення філософії як інструменту збереження гуманістичного виміру освіти;
- сформулювати принципи поєднання технологічної ефективності та глибинного мислення в сучасній освітній практиці.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та філософські методи, зокрема аналіз і синтез наукових джерел, порівняльний метод, системний та аксіологічний підходи.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Сучасні дослідження Фенгчун М. [1]; Холмс В. [3]; Флоріді Л. [2] акцентують увагу на потенціалі ШІ щодо персоналізації навчання, автоматизації освітніх процесів і підвищення ефективності освітніх систем. Водночас науковці Селвін Н. [9]; Лакін Р. [6]) наголошують на ризиках редукції освіти до технократичної моделі, що ігнорує гуманістичний вимір.

Особливу увагу приділено етичним аспектам взаємодії людини і ШІ, питанням академічної доброчесності та трансформації ролі викладача (Флоріді Л. [2]).

Розглянемо ШІ як чинник посилення софістикованості освіти.

Штучний інтелект значно підсилює софістикований вимір освіти. Він забезпечує миттєвий доступ до інформації, персоналізацію навчальних траєкторій, оптимізацію часу та підвищення продуктивності інтелектуальної праці. Освітній процес стає більш технологічно керованим і орієнтованим на результат.

Однак така трансформація супроводжується ризиком редукції знання до набору функціональних навичок і алгоритмів. Відбувається поступове зміщення акценту з розуміння на використання: здобувачі освіти дедалі частіше взаємодіють не з першоджерелами, а з уже обробленими відповідями, сформованими алгоритмами.

Це може призводити до поверхневого засвоєння матеріалу, ослаблення критичного мислення та втрати досвіду інтелектуального зусилля.

У контексті цифрової трансформації освіти філософія набуває нового значення. Вона дозволяє осмислити фундаментальні питання:

- що означає бути людиною в епоху ШІ;
- які моральні межі використання технологій;
- якою є відповідальність людини перед створеними нею інтелектуальними системами.

Філософія виступає не лише академічною дисципліною, а й інструментом формування етичних рамок розвитку ШІ. Вона сприяє визначенню способів інтеграції технологій у суспільство без порушення його моральних засад.

Як пише український дослідник Тарас Максим'як, філософія, зі своєю здатністю розглядати поняття існування, знання, цінностей і моралі, набуває нового значення в епоху ШІ. Вона спонукає нас задуматися над фундаментальними питаннями: Що робить нас людьми? Які моральні права й обов'язки ми маємо перед штучним інтелектом? Які етичні межі ми повинні встановлювати для машин, які можуть мислити, вчитися та навіть творити? Ці питання виходять за рамки традиційного правового дискурсу та вимагають глибшого погляду. У цьому контексті філософія стає не просто академічною дисципліною, але інструментом, який допомагає формувати наш підхід до використання та регулювання ШІ. Вона допомагає нам визначити, яким чином технології можуть служити суспільству, не порушуючи моральних і етичних принципів, на яких це суспільство побудоване. Отже, філософія не лише відіграє ключову роль у формуванні етичних рамок для розвитку ШІ, але й визначає, як ця технологія може бути інтегрована в наше життя таким чином, щоб вона відповідала найглибшим питанням нашого буття. Це відродження філософії в епоху штучного інтелекту не тільки збагачує наше розуміння технологій, але й вказує шлях до більш осмисленого та гармонійного співіснування людини й машини [9].

В умовах цифровізації змінюється функція викладача. Він перестає бути головним джерелом інформації, натомість стає:

- наставником;
- модератором навчального процесу;
- провідником у складному інформаційному середовищі.

ШІ може ефективно виконувати адміністративні завдання, автоматизувати оцінювання та моніторинг навчального прогресу. Це звільняє час викладача для роботи з індивідуальними потребами студентів.

Водночас ШІ не здатен замінити емоційний інтелект, емпатію та соціальну взаємодію, які є ключовими для освітнього процесу. Живе спілкування залишається важливим чинником формування довіри, мотивації та глибокого розуміння.

Певень К., Хміль Н., Макогончук Н. зазначають: технології ШІ безпосередньо впливають на побудову міжособистісних відносин. Використання ШІ може призвести до змін у способах спілкування викладачів та здобувачів освіти, а також у середовищі, в якому вони перебувають. Це може вплинути на подальші соціальні взаємодії і розвиток навичок комунікації в майбутньому. Тому розробка та запровадження нових методик роботи із здобувачами допоможе подолати проблеми, які пов'язані з поширенням цифровізації в освіті [7].

В інтернеті є колосальна кількість знань, але спілкування й обмін інформацією віч-на-віч залишається основним джерелом знань. Живе спілкування народжує нові ідеї як у головах самих студентів, так і того, хто читає матеріал. Деякі із цих думок осідають в підсвідомості, ніколи не будучи винесеними в інтернет. Вербальна та невербальна комунікація лишається потужним чинником засвоєння сказаного та використання цієї інформації в майбутньому. Таке спілкування забезпечує багатший, більш нюансований обмін персональною та соціальною інформацією, що включає мову тіла, інтонацію, міміку та контакт очей. Ці аспекти сприяють глибшому рівню інтимності та довіри між учасниками. Еволюційно ми адаптовані до спілкування віч-на-віч, що дозволяє нам вловлювати важливі, хоча і тонкі сигнали про інших людей. Ця здатність не цілком відтворюється в цифровому спілкуванні. Тому, попри зручність і ефективність цифрових технологій, вони не можуть цілком замінити переваги живого спілкування. Саме так і потрібно до них ставитись – як до нового рівня, а не тотальної заміни, адже людині не потрібні сухі факти, людині потрібні історії й емоційний досвід, який криється за цими історіями [10].

Поширення генеративних систем ШІ актуалізує проблему відповідальності та авторства. Розвивається межа між власним і запозиченим знанням, між мисленням і компіляцією.

Це вимагає:

- переосмислення критеріїв оцінювання;
- розробки нових стандартів академічної доброчесності;
- формування культури відповідального використання технологій.

З іншого боку, широкий спектр функцій, які здатний виконувати ШІ, може взяти на себе деякі обов'язки, за які відповідають викладачі. Викладачам необхідно виділити певний час на виконання адміністративних завдань, таких як перевірка відвідуваності, контроль за завданнями та групою, а також оформлення документів. З впровадженням ШІ ці завдання можна не тільки звільнити вчителів, але й виконувати набагато ефективніше.

Технології ШІ впливають на міжособистісні відносини, змінюючи форми комунікації між учасниками освітнього процесу. Це може мати як позитивні, так і негативні наслідки для розвитку соціальних навичок.

Крім того, існують ризики:

- алгоритмічної упередженості;
- нерівного доступу до технологій;
- залежності від цифрових систем.

У цьому контексті важливо дотримуватися принципів прозорості, соціальної відповідальності та запобігання шкоді.

Таким чином, головний виклик епохи штучного інтелекту полягає не у протиставленні людини і машини, а у формуванні нового типу освіченості, що поєднує глибину мислення з технологічною спроможністю. Штучний інтелект не скасовує потреби в мудрості – він робить її необхідною умовою збереження людяності в цифровому світі.

Окрім індустріальних інформаційних систем (ІОС), для сприяння спільному створенню знань, коли учні беруть участь у розмовах зі штучним інтелектом [1], можна використовувати системи навчання на основі діалогу, що базуються на обробці природної мови, для полегшення спільного створення знань, коли учні беруть участь у розмовах зі штучним інтелектом.

На сьогоднішній день ШІ лише доповнення до традиційної освітньої та наукової діяльності вітчизняних університетів. Поки що ШІ не має достатніх якостей, щоб замінити викладачів, які мають не тільки необхідні компетенції, а й педагогічну майстерність. Тому можна припустити, що технології ШІ в найближчі роки будуть використовуватися виключно з метою технічної допомоги освітньому процесу. Однак, незважаючи на недоліки та можливі загрози використання ШІ в освітньому процесі закладів освіти, поступово ці технології все частіше будуть інтегруватися в освітню та наукову діяльність. Це, в свою чергу, вимагає від науковців та освітян переосмислення не лише системи оцінювання та контролю знань здобувачів, але й всієї парадигми методології викладання у вищій школі. Необхідно проводити роботу з покращення обізнаності викладачів та науковців у останніх розробках з використання ШІ, підвищення розуміння ролі викладача в освітній діяльності, трансформації та адаптації методології викладання та проведення досліджень для ефективного використання ШІ в освітньому процесі та науковій діяльності з урахуванням етичності, прозорості, академічної доброчесності та соціально-психологічних норм [8].

Результати дослідження. У ході дослідження з'ясовано, що інтеграція технологій штучного інтелекту суттєво змінює сучасний освітній процес, трансформуючи його структуру, зміст та функціональні орієнтири. Зокрема, встановлено, що використання ШІ значною мірою посилює софістикований компонент освіти, забезпечуючи оперативний доступ до інформації, індивідуалізацію навчальних траєкторій і підвищення загальної ефективності навчальної діяльності.

Водночас виявлено низку супутніх ризиків, серед яких – поверхнєве засвоєння знань, зниження рівня критичного мислення та ослаблення здатності до самостійного аналітичного мислення. Окрему увагу приділено проблемі академічної доброчесності, яка ускладнюється через поширення генеративних систем ШІ та розмитість меж між авторським і запозиченим контентом.

Доведено, що в умовах цифровізації змінюється роль викладача: він поступово відходить від функції основного носія знань і набуває ролі наставника, фасилітатора та координатора освітнього процесу. При цьому підкреслено, що штучний інтелект не може повністю замінити викладача, оскільки позбавлений емоційного інтелекту, емпатії та здатності до глибокої міжособистісної взаємодії.

Крім того, встановлено визначальну роль філософії у збереженні гуманістичного виміру освіти. Вона забезпечує осмислення етичних, ціннісних і антропологічних аспектів використання ШІ, сприяючи формуванню відповідального ставлення до технологій.

Висновки. Узагальнення отриманих результатів дало підстави обґрунтувати необхідність поєднання софії та софістикованості як базового принципу розвитку сучасної освіти. Ефективна освітня модель має інтегрувати технологічні можливості штучного інтелекту з розвитком критичного мислення, рефлексії та ціннісної відповідальності особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Fengchun Miao, Wayne Holmes, Ronghuai Huang, and Hui Zhang. AI and education Guidance for policy-makers. Paris. 2021.
2. Floridi L. Ethics of Artificial Intelligence. Oxford. 2023.
3. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education. Boston. 2022.
4. Luckin R. AI for School Teachers. London. 2022.
5. Мельник Ю., Тодорова С., Шевченко Г. Філософія ШІ у вищій освіті. *Humanities Studies*. Випуск 19 (96). 2024. С. 126–134. DOI: <https://doi.org/10.32782/hst-2024-19-96-14>
6. Максим'як Т. Використання штучного інтелекту в освіті: дилема співбуття людини та машини. *Вища освіта України*. 2023. №4. С.24-32 DOI: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.4.10>
7. Певень К., Хміль Н., Макогончук Н. Вплив штучного інтелекту на зміну традиційних моделей навчання та викладання: аналіз технологій для забезпечення ефективності індивідуальної освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 11(29). С. 306–316. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-11\(29\)-306-316](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-11(29)-306-316)
8. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. 2021.
9. Selwyn N. Education and Technology. London. 2022.
10. Will Douglas Heaven. The inside story of how ChatGPT was built from the people who made it. *Technology Review*. 2023.

REFERENCES

1. Miao, F., Holmes, W., Huang, R., & Zhang, H. (2021). AI and education: Guidance for policy-makers. Paris: UNESCO.
2. Floridi, L. (2023). Ethics of Artificial Intelligence. Oxford: Oxford University Press
3. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2022). Artificial Intelligence in Education. Boston: Center for Curriculum Redesign.
4. Luckin, R. (2022). AI for School Teachers. London: Routledge.
5. Maksymiak, T. (2023). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v osviti: dylema spivbuttia liudyny ta mashyny [The use of artificial intelligence in education: the dilemma of human-machine coexistence]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 4, 24–32. [in Ukrainian].
6. Melnyk, Yu., Todorova, S., & Shevchenko, H. (2024). Filosofia ShI u vyshchii osviti [Philosophy of AI in higher education]. *Humanities Studies*, 19(96), 126–134. [in Ukrainian].
7. Peven, K., Khmil, N., & Makohonchuk, N. (2023). Vplyv shtuchnoho intelektu na zminu tradytsiinykh modelei navchannia ta vykladannia: analiz tekhnolohii dlia zabezpechennia efektyvnosti indyvidualnoi osvity [The impact of artificial intelligence on changing traditional models of teaching and learning: analysis of technologies for ensuring the effectiveness of individualized education]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, 11(29), 306–316. [in Ukrainian].
8. Russell, S., & Norvig, P. (2021). Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson Education.
9. Selwyn, N. (2022). Education and Technology: Key Issues and Debates. London: Bloomsbury Academic.

10. Heaven, W. D. (2023). The inside story of how ChatGPT was built from the people who made it. MIT Technology Review.

Shevel Anzhelika Oleksandrivna

PhD in Philosophy,

Associate Professor at the Department of Justice and Philosophy,

Sumy National Agrarian University

160, Gerasyma Kondratieva str., Sumy, Ukraine

orcid.org/0000-0002-7129-1859

EDUCATION IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: BETWEEN SOPHIA AND SOPHISTICATION

Relevance of the Problem. *The article is devoted to the analysis of the transformation of modern education in the context of the rapid development of artificial intelligence technologies, which determines the relevance of this study. The introduction of intelligent systems changes not only learning tools but also the very essence of the educational process, highlighting the problem of the relationship between deep understanding of knowledge and its instrumental use. In this context, philosophical reflection on the concepts of sophia as wisdom and sophistication as technical efficiency becomes particularly significant.*

Purpose of the Study. *The purpose of the article is to investigate the impact of artificial intelligence on education through the prism of the interaction between sophia and sophistication, as well as to substantiate the need for their integration in the modern educational paradigm.*

Research Methods. *To achieve this goal, general scientific and philosophical methods were used, including analysis and synthesis of scientific sources, the comparative method, as well as systemic and axiological approaches.*

Research Results. *The study found that artificial intelligence significantly enhances the sophisticated dimension of education, ensuring efficiency, accessibility, and personalization of learning. At the same time, this is accompanied by the risk of superficial knowledge acquisition, a decline in critical thinking, and the reduction of education to a set of functional skills. It is proven that philosophy plays a key role in preserving the humanistic content of education, shaping ethical guidelines, and developing reflective thinking.*

At the same time, a number of risks associated with an excessive focus on technological efficiency have been identified. These include superficial learning, a decrease in critical thinking, and the gradual loss of independent analytical skills. It has been established that the use of generative AI systems complicates issues of authorship and academic integrity.

The research shows that the role of the teacher in the context of digitalization undergoes significant changes: from a source of knowledge to a mentor, moderator, and organizer of the learning process. It is also proven that artificial intelligence cannot fully replace a teacher due to the lack of emotional intelligence, empathy, and the ability for deep interpersonal interaction.

It has also been established that philosophy plays a key role in preserving the humanistic dimension of education, ensuring the understanding of ethical, value-based, and anthropological aspects of AI use. It is substantiated that the education of the future should integrate sophia and sophistication, combining technological competence with deep understanding and value responsibility. It is concluded that artificial intelligence does not replace humans in the educational process but transforms their role, strengthening the importance of the teacher as a mentor and guide in a complex information environment.

Key words: *artificial intelligence, education, sophia, sophistication, philosophy of education, digitalization, critical thinking, academic integrity, teacher.*

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026